

PETI LEHEL

**FENOMENE RELIGIOASE ÎN SATELE DIN REGIUNEA BACĂULUI ÎN TIMPUL
COMUNISMULUI**

(rezumat)

Cuprins

1. INTRODUCERE

Scopul și subiectul cercetării
Structura disertației

2. CADRUL TEORETIC ȘI TERMINOLOGIE

Teoria formelor religioase (Theory of Modes of Religiosity)
Terminologie

**3. LITERATURA ETNOGRAFICĂ ȘI ANTROPOLOGICĂ ASUPRA COMUNICĂRII
SACRALE**

VIZIUNEA ȘI CERCETAREA VISELOR ÎN LITERATURA ETNOGRAFICĂ MAGHIARĂ

VISUL, CA SUBIECT AL CERCETĂRII ANTROPOLOGICE

Efectul modelului cultural asupra viselor, funcționarea operațiilor cognitive și culturale
Istoria motivelor culturale care apar în vise
Rolul viselor în perioada aculturației și colonizării
Rolul viselor în procesele de enculturație
Contextele vorbirii în vis, visul ca performanță socială
Visul, stările de conștiință schimbate și genurile

VIZIUNILE ȘI ANTROPOLOGIA CREȘTINĂȚII

Viziunea, ca produs social – considerente metodice
Reprezentările monografice ale aparițiilor și cultului Fecioarei Maria
„Cultura spaimelor” „Cultura ficiei”- viziuni în perioada conflictelor sociale
Sisteme de relaționare și literatura religioasă din Evul Mediu

Cercetări ale viziunilor în perspectivă interculturală comparativă: modele psihologice și cognitive

Interpretări antropologice cognitive
Stări de conștiință modificate și comunicarea sacră în șamanism, în culturi ale posedării și în alte diferite structuri de mediator
Cultivarea puterii de imaginație religioasă
Modelele culturale ale stărilor de conștiințe modificate, stărilor patologice și a altor „fantezii colective”
Rezumat

4. CERCETAREA PE TEREN ȘI METODELE CERCETĂRII

5. CONSTRUIREA TEMATICII CERCETĂRII

RELIGIOZITATEA POPULARĂ, CA INSTRUMENT AL REVOLTEI SOCIALE

De la religiozitatea din socialism la înnoirea religioasă din perioada postcomunistă: transformarea câmpului religios

Rituri imagistice și religiozitatea în perioada socialistă și de tranziție în România
Cercetarea comunităților est-europene în perioada socialistă și de tranziție

Schimbările sociale și modernizarea: stări de criză în societatea moldovenească

Rolul politicilor statale - un conspect istoric
Efectele și urmările socializării în satele din Moldova
Respingerea religiozității instituționale
Persecutarea religiozității populare
Transformarea societății moldovenești după schimbarea de regim
Rezumat

6. FÂNTÂNA CU PARFUM DE TRANDAFIR A DOCTORULUI DIN GALBENI

Caracterul imagistic al mișcărilor religioase
Desfășurarea mișcării
Biografia lui Benedek Márton
Reconstrucția evenimentelor
Vindecări miraculoase
Technici ale tratării
Monopolizarea de către biserică a memoriei doctorului din Trunchi
Rezumat

7. „SIMBOLIZAREA ISTORIEI” ÎN FORMELE VIZIONARE ALE COMUNICĂRII TRANSCENDENTALE

Viziuni care articulează situațiile colective de criză

Viziuni de criză pe perioada comunistă
Viziuni din perioada socialistă
Viziuni din perioada postsocialistă

Vise cu conținut religios dintr-o localitate de ceangăi din Moldova

Rezumat

8. CEANGĂII LA APARIȚIILE MARIEI DE LA SEUCA

Istoria aparițiilor
„Atmosfera pelerinajului”
Motivațiile pelerinajului ceangăilor la Seuca
Viziunile ceangăilor
Rezumat

9. VIZIUNE RITUALIZATĂ COMUNITARĂ LA MARGINEA RELIGIOZITĂȚII DOCTRINALE

Transformările structurale ale ritului și contextul
Acțiuni rituale, condiții sentimentale

Acțiuni ritualice de tip sacrificiu
Rolul simțurilor
Rolul sentimentelor - procesele cognitive
Rolul rugăciunii în structura ritului
Ritul
Materialul vizual al aparițiilor
Rezumat

10. CADRUL EXPERIENȚEI RELIGIOASE INDIVIDUALE ȘI FORMELE COMUNICĂRII TRANSCENDENTALE

Formele imagistice ale religiei, comunicarea cu decedații și alte date cu transtehnici arhaice de comunicare în religiozitatea ceangăilor moldoveni

Pierderea statutului din comunitate a specialiștilor care comunicau cu transcendentul (a clarvăzătorilor)
Schimbările de rol din viața unui clarvăzător: cazul lui Jano Ilona
Eșecul unei femei: cazul lui Lezi

Experiențele transcendente în viața cotidiană

Rolul morții în tratarea culturală a morții
Decedații agresivi
Ce ne învață morții și concluzia unui destin din viața de dincolo
Funcțiile sociale ale viselor cu morții
Funcția normativă a imaginilor care apar în vise
Vise și viziuni cu Sfânta Fecioară în religiozitatea individuală
Viziuni și vise cu alte funcțiuni
Vise cu divinul
Narative cu viziuni de la locuri de pelerinaj
Teoretizarea viselor și a viziunilor
Contextele cercetării sensurilor: situațiile de criză și visele
Inițierea viselor religioase – contextul ritualic
Vise și vizualizări
Împărtășirea viselor: impactul social
Visele și genurile
Autenticitatea viselor
Rezumat

10. CONCLUZII

LITERATURĂ

PRESA BISERICESCĂ

SURSE DE ARHIVĂ

Cuvinte cheie: ceangăi, religie, mișcări religioase, ritual, antropologia religiei, schimbare socială, criză, comunism, postcomunism, vis, viziune.

Sinteze ale părților principale

Lucrarea prezintă mentalitatea religioasă a ceangăilor moldoveni, mai precis, acele experiențe și rituri care fac posibilă o relație vie cu lumea transcendentală. Totodată, materialul pune un accent deosebit pe studierea fenomenului de comunicare prin viziuni cu lumea transcendentală, pe acele credințe intime ale omului religios, conform cărora această lume transcendentală devine o experiență realistă, omul având astfel un ghid pentru restabilirea echilibrului vieții, pentru a reuși să facă față problemelor cotidiene. În același timp, sunt studiate contextele trecute și prezente în care a avut relevanță experiența transcendentală; funcțiile pe care le-a îndeplinit experiența religioasă apărută în viziuni și în vise, precum și care a fost rolul acestei religiozități care a ieșit de sub supravegherea bisericii în perioada în care dictatura comunistă a periclitat ordinea tradițională a comunităților amintite, în perioada de amenințare socială și în contextul schimbat de după 1989.

Ce relevanță are cercetarea unor fenomene, care fac parte dintr-o imagine a lumii, dintr-o mentalitate care încetul cu încetul apune, fenomene care din multe puncte de vedere pot fi considerate ca fiind periferice într-un stat care se capitalizează cu pași repezi, într-o regiune care se modernizează, dar care din multe puncte de vedere poate fi considerată ca „rămasă în urmă”. Consider, că acestei întrebări i se pot da următoarele răspunsuri:

1. Pentru că aceste fenomene fac parte din același sistem de referință, prin cercetarea viselor și a viziunilor putem să înțelegem o parte din ceea ce a reprezentat rolul religiozității în dictatura comunistă într-o regiune cu caracter preponderent rural, multiplu defavorizat.
2. Consider, că prin aceste cercetări putem să aprofundăm descifrarea acelor fenomene, care în anumite situații ideologico-istorice, prin religie, au contribuit la funcționarea unor modele de acțiune comunitară.
3. Apariția acestor experiențe, precum și poziționarea comunitară față de aceste fenomene înglobează în interiorul ei conținuturi, și contribuie la funcționarea unor practici religioase, prin interpretarea cărora pot contribui la înțelegerea unor aspecte importante privind transformarea vieții religioase de după 1989. Fiindcă aceste experiențe, chiar și în contextul transformării economice, sociale, politice și religioase rămân componente importante în harta de diagnoză religioasă a României postcomuniste.

În viziunea mea, cele două mari contexte importante ale cercetării fenomenului religios sunt cel sociocultural (cadrul social și politic al tradițiilor religioase locale în comunism și în perioada postcomunistă) și cel subiectiv (individual, cognitiv).

Voi demara această disertație cu prezentarea literaturii de specialitate, cu acele lucrări pe care le consider ca fiind cele mai importante în aria științifică a antropologiei religioase, pe baza cărora am reușit să formulez contextul cercetării. În primul capitol am încercat să fac o prezentare a teoriei lui Harvey Whitehouse despre formele religioase (*the theory of modes of religiosity*), precum și despre antecedentele științifice ale acestei teorii. Harvey Whitehouse vorbește despre două tendințe a religiilor: despre religiozitatea doctrinală (*doctrinal mode*) și cea imagistică (*imagistic mode*), cele două forme purtând caracteristici socioculturale diferite. Religiozitatea doctrinală apare frecvent cuprinzând în sine, rituri bine codificate, care au la bază repetarea, conținutul lor fiind stabil, dar în interior, angajamentul este minim. Specificul formei imagistice este ritul sporadic, cu pași mărunți, care creează sentimente cu intensitate maximă. Religiozitatea doctrinală este mai așezată, mai organizată, în timp ce religiozitatea imagistică este mai emoțională, mai personalizată. În religiozitatea doctrinală spațiile ritualice sunt legate ferm de tezele religioase și de ritul instituțional, și sunt activate frecvent; în caz contrar, doctrinele și textele sfinte nu mai sunt memorate de către credincioși.

Cu ajutorul acestui model am schițat cadrul argumentativ al disertației mele cu privire la modelul social al experienței religioase, precum și a referințelor istorice. Aplicând modelul lui Harvey Whitehouse într-un cadru mai larg, am încercat să găsesc argumente cu privire la funcția tradițiilor religioase locale în societatea ceangăilor din Moldova, pe parcursul dictaturii comuniste, precum și pentru schimbările care s-au produs în această privință după schimbarea de regim.

Scopul global propus pentru această lucrare a fost dorința de a face înțeles cum a funcționat (re)prezentarea religioasă a viziunii asupra lumii în cadrul societății schimbătoare a ceangăilor, în împrejurările „modernizării duble” („modernizarea tehnică” a erei socialiste și „modernizarea globalizată” a perioadei postsocialiste). Problematika propusă la care am căutat răspunsuri a fost în ce măsură modelele religioase ale culturii s-au articulat în viața cotidiană și în momentele de criză ale comunității, în cea de-a doua perioadă a secolului XX. Pe lângă aceasta, scopul secundar al disertației a fost de a înțelege rolul experienței vizionar-religioase în sistemul de referință al

ceangăilor moldoveni, sistem bazat într-o extrem de mare măsură, pe religiozitate. Pe parcursul analizei științifice am aplicat două metode de analiză: pe de o parte am studiat trăirile religioase sub formă de viziuni în cadrul percepției religioase a viziunii asupra lumii la ceangăii moldoveni și m-am străduit să înțeleg cum aceste experiențe se leagă de procesele de schimbare socio-politice, în perioada mai sus-amintită. Nivelul secundar al analizei îl reprezintă interpretarea cadrului religiozității individuale și a raporturilor cognitive.

Pe parcursul analizei științifice am pornit de la această ipoteză: *experiențele, viziunile religioase din perioada socialistă și postsocialistă, care s-au produs odată cu transformarea socială, au făcut parte dintr-un proces mai larg de transformare religioasă*. Totodată, am dorit să-mi formulez ideile într-un cadru religios-antropologic, cadru care integrează referințele psihologice, sociale, politice ale religiei, într-un singur model. În teoriile sale despre formele religioase, Harvey Whitehouse, a accentuat relația dintre procesele cognitive și schimbările sociale, mai mult decât orice predecesor al său.

Disertația a avut drept obiect, studierea unor manifestări care se leagă de religiozitatea populară, o religiozitate care, din foarte multe puncte de vedere, a constituit în perioada comunistă, cadrul de adaptare ori cadrul schimbării. Din această cauză voi încerca să integrez în argumentația mea observații istorice, culturale, sociale, economice și psihologice, care aparțin unui context religios mai larg. În acest fel, prin manifestările diferitelor fenomene religioase locale, am mai examinat probleme, care se ocupă cu locul și funcția religiei în perioadele de transformare socială. Studiind relația dintre perioadele de criză socială accentuate în transformări sociale și religiozitatea, am dorit să aduc o contribuție la înțelegerea societății ceangăilor.

În perioada comunistă, disperarea creată din cauza asupririi s-a manifestat în anumite cazuri, în mișcări cu caracter religios. De cele mai multe ori, independent de Biserica Catolică aflată sub presiunea regimului dictatorial, în situațiile de anxietate produse de structura opresivă, s-au produs manifestări de accentuare a fanteziilor religioase și a creativității individuale în vise și viziuni. Viziunile și visele erau forme culturale acceptate în tradițiile religioase locale, care articulau situațiile de criză, la periferia instituțiilor religioase existente.

Comunitățile studiate făceau parte dintr-o societate, care din punct de vedere economic, era o regiune periferică, preponderent rurală, în mare măsură fără intelectuali, regiune în care

odată cu instaurarea regimului socialist, agricultorii au fost transformați în muncitori industriali. În unul dintre capitolele disertației am încercat să schițez modul în care socialismul a transformat această parte a societății, precum și reacțiile produse în cadrul comunităților locale. În această parte a lucrării am enumerat intervențiile importante ale statului, efectuate în viața acestor comunități locale, precum și efectele acestor intervenții (prin referiri aduse din literatura cercetărilor socialismului).

Cercetătorii creștinătății comentează fenomenul omniprezent al aparițiilor Fecioarei Maria cu tensiunile socio-politice (mai ales cu pericolul comunismului și a Războiului Rece). În contextul est-european al perioadei postsocialiste, aparițiile la fel de frecvente ale Fecioarei Maria, sunt interpretate de către cercetători ca fiind niște răspunsuri colective care exprimă problemele sociale majore existente (de exemplu Clough–Mitchell 2001, Valtchinova 2004, 2007).

Efectul activant al temerilor și incertitudinilor sociale asupra activității religioase, activarea puterii imaginației în mișcări religioase din societățile postcoloniale (vezi Worsley 1967, Cohn 1957), în posedările de către diavol (vezi Sluhovsky 2007, Kapferer 2004) în procesele de vrăjitorie, au fost demonstrate de către cercetători (vezi Muchembled [ed.] 1997, Pócs 1999, Henningsen 1990, Behringer 1997, Ankarloo–Henningsen [eds.] 1990, fără a fi o listă completă). Literatura de specialitate bazată pe teorii antropologice dezbate amplu fenomenul religios al viziunii în lucrări istorico-antropologice, psihologie a religiei, de neurobiologie, pornind de la analize comparativo-tipologice la cele mai noi metode antropologice. Pe lângă componentele culturale ale unor fenomene existente, autorii lucrărilor respective apreciază ca fiind deosebit de importantă creionarea logicii interioare a funcționării comunității, așezarea acestora într-o perspectivă istorică, așezarea pe nivele sociale mai largi. În ultima vreme, ca rezultat al dezvoltării diferitelor ramuri ale antropologiei cognitive, în cercetarea viziunilor a ieșit în prim plan necesitatea cercetării motivației individuale, a proceselor cognitive, ca făcând parte din „religiozitatea personală” (James 2002: 28). Aceste apropieri se înscriu în logica analizelor apărute de după momentul de turnură cognitiv-antropologică a științei antropologiei, care pe parcursul studierii fenomenelor religioase accentuează importanța imaginației și creativității în interpretarea experienței religioase, față de interpretările anterioare (vezi de exemplu Boddy 1994: 427, Raposa 1999, Barth 1995).

Lucrările de antropologie, ce studiază transformările din câmpul religiei, au ajuns la concluzia, că pe parcursul socialismului religiozitatea imagistică a fost mai potrivită pentru adaptare, pentru tratarea diferitelor conflicte. Aceste cercetări au susținut, că ofensivele repetate suportate de către instituțiile religioase, au produs o „domesticire” a religiei (vezi Dragadze 1993). Ca urmare, religia a trecut din sfera publică în sfera privată, în timp ce în practicarea relației cu divinitatea, rolul persoanei a crescut, iar în paralel, creativitatea individuală s-a apreciat (de exemplu Valtchinova 2004, 2007). Elementele religiozității imagistice au fost prezente incontestabil și în religiozitatea ceangăilor moldoveni în perioada premergătoare socialismului, și este posibil ca ele să fi îndeplinit funcții comunitare asemănătoare cu cele din perioada comunistă sau din mai scurta perioadă a tranziției.

După părerea mea, analiza datelor etnografice a dovedit că: teroarea din perioada dictaturii comuniste, represiunea acestuia asupra societății ceangăilor a generat o serie de practici religioase imagistice, vise cu conținut religios, viziuni individuale și colective, care au căzut în afara sferei de control a instituțiilor. Riturile imagistice apărute în situațiile de criză provocate de dictatura comunistă au devenit un mod de exprimare și formulare a unor situații individuale și comunitare. În aceste situații istorico-ideologice de viață, atenționările milenariste și apocaliptice exprimate în vise, viziuni, precum și în interiorul mișcărilor religioase, au devenit modul de autoapărare în situațiile de pericol major. Activitățile imagistice ritualizate au produs solidaritate și speranță care se îndreptau împotriva puterii și au contribuit la prelucrarea problemelor individuale și comunitare. Senzațiile religioase individuale, care au căzut în afara sferei de control, precum și „riturile imagistice”, au contribuit în perioada comunistă la adaptarea pentru noua situație. Îngrădirea vieții religioase, alungarea religiei din sfera publică a condus la cultivarea unor relații mai intense cu transcendentul, care în afara intensității senzațiilor individuale au contribuit la nașterea unor forme noi de practici religioase.

Aceste practici religioase intensive, care s-au adaptat cu ușurință la pretențiile specifice, s-au produs în comunități dispersate, de mărime redusă, cu o coeziune puternică și cu o identitate comună bazată pe încredere reciprocă, în nucleu având familia sau a vecinătățile. Religiozitatea imagistică a fost potrivită și pentru „ascunderea” credinței în sfera privată în cadrul unor comunități mici bazate pe legături puternice. Pe această cale, a fost transmisă religia de la o generație la alta în Moldova pe vremea comunismului, așa cum au mai observat această realitate

și cercetătorii care au lucrat în diferite state care făceau parte mai înainte din sfera de influență a URSS.

În acele condiții, religia a devenit o modalitate de acțiune comunitară care a contribuit la adaptarea comunităților la situația istorică, prin adoptarea unor noi modalități de viață. Prin simbolurile și metaforele sale culturale, a reformulat poziția individului față de societate într-un context de schimbare rapidă. Riturile imagistice, precum și comunicările transcendente de tip vizionar au avut un accent deosebit în articularea stărilor conflictuale din cadrul comunităților.

Imaginația colectivă a avut un rol important în producerea viziunilor de criză și a viselor. Aceste experiențe imagistice au făcut posibile simbolizarea situațiilor actuale istorice, precum au fost modul de exprimare din partea societății a imaginarului religios. În aceste vise și viziuni au apărut episoadele importante ale istoriei naționale și locale. Crearea unor realități istorice în jurul imaginarului, a reprezentat baza de referință față de trecut, cu efect de lungă durată.

În condițiile perioadei postsocialiste, rolul religiei în sfera publică a crescut, totodată a devenit receptiv și pentru estomparea efectelor transnaționale (Hann 2006: 2). Creșterea importanței și rolului religiozității imagistice în perioada comunistă a avut efect și asupra reinstituționalizării religiei în perioada postsocialistă. În acord cu rezultatele cercetărilor care s-au efectuat în fosta URSS, formele imagistice ale religiozității au trăit paralel cu formele doctrinare ale religiozității. În perioada postsocialistă instituțiile religioase s-au străduit să integreze formele religioase, care anterior erau situate în afara practicii religioase. Riturile simbolice ale pedepsirii și riturile de gestionare ale conflictelor, exorcizările, revelațiile religioase din vise și viziuni, diferitele forme ale magiei au fost instituționalizate nu numai în cadrul Bisericii Ortodoxe, dar și în cadrul Bisericii Catolice din Moldova.

După schimbarea de regim, Biserica Catolică, care aspira la expansiune instituțională, a inițiat canonizarea doctorului Benedict Martin din Galbeni (județul Bacău), a cărui istorie tragică în era socialistă a contribuit la crearea unei mișcări religioase, activând religios masele ceangăilor moldoveni. În caracterul tradițional-religios, cu vindecări magice, în desfășurarea mișcării la răscruce cu politicul, se pot recunoaște caracteristicile religiozității imagistice a cărui model a fost descris de către Harvey Whitehouse: spontaneitate, de anvergură redusă, mișcare

sprijinită pe fantezia religioasă și creativitatea individuală, tendițe ritualice cu trăiri sentimentale intense.

În România, care se integra în tendințele de globalizare, după perioada comunistă, în regiunile mai înainte preponderent închise și izolate, precum Moldova, au apărut efectele modernizării. În această regiune, ca urmare a migrației forței de muncă și schimbarea modului de viață, modelele de viață transnaționale au avut ca efect schimbarea rolului religiozității, precum și schimbarea drastică a modului tradițional de practică religioasă. Ca urmare a mobilității geografice, munca în străinătate a dus la extinderea relațiilor interpersonale în spațiu geografic, iar pentru ceangăii moldoveni a devenit posibil vizitarea unor locuri sfinte, renumite pentru viziunile produse în acele locuri, atât din țară și cât și din străinătate. Aceste tendințe de globalizare au jucat un rol important în mobilizarea într-un număr mare a ceangăilor moldoveni la aparițiile Fecioarei Maria de la Seuca, localitatea integrându-se în rândul locurilor de pelerinaj de importanță majoră din țară. Pe „harta de pelerinaj” a ceangăilor moldoveni, pe lângă cele noi apărute în perioada postsocialistă, întemeiate de Biserica Catolică din Moldova, cea din Seuca reprezintă un loc de pelerinaj cu caracter foarte special. Față de activitățile vizionare descrise anterior (care au avut un efect scurt, mobilizând locuitorii câtorva sate, evenimente cu caracter spontan), cele care au fost răspândite în satele de ceangăi din Moldova, la care au participat și ceangăii moldoveni, apariția Mariei de la Seuca este prima considerată modernă. Acest caz reflectă foarte bine multiplele aspecte de schimbare a religiozității, discutate și de către literatura de specialitate: aprecierea fenomenelor religioase cu caracter public, întărirea religiozității instituționale, reșezarea sferelor locale în cadre naționale și transnaționale, integrarea viziunilor în religiozitatea doctrinară. Societatea ceangăilor moldoveni este atinsă de o tendință majoră de modernizare în perioada postsocialistă. Viața locală a ceangăilor nu se mai poate descrie cu sintagma de „insulă culturală”; viața satelor din Moldova este mânată din ce în ce mai mult de forțe transnaționale și globale, cum ar fi cele descrise de către George E. Marcus și Michel J. Fischer, unde formele de practici religioase tradiționale se află într-o transformare majoră (Marcus–Fischer 1986, Marcus 1995). Prezența ceangăilor din Moldova la manifestările prilejuite de aparițiile Fecioarei Maria din Seuca, este un exemplu elocvent pentru întâlnirea celor trei niveluri ale religiozității: transnațional, național și local.

În ultimul timp, lucrările de antropologie a religiei pun un accent deosebit pe procesul cognitiv al religiozității individuale, pe creativitate individuală, experiență, subiectivitate, precum și pe rolul sentimentelor în formarea experienței religioase. În formarea experienței religioase, proces la care am fost martor de Rusalii la Șimleul Ciucului, cu ocazia ritualului de așteptare a răsăritului de soare, după părerea mea, un rol hotărâtor îl au mișcările ritualice, care contribuie la trăirile religioase intense. Am arătat, cum ceangăii din Moldova, cu ocazia pelerinajului din Șimleul Ciucului participă la diferite ritualuri, care pot fi caracterizate de asemenea cu tendințe imagistice și doctrinare. Religiozitatea multivalentă este potrivită pentru schimbarea stării psihologice a participanților la procesul ritualic (Turner 1995), contribuind la crearea sentimentelor „puternice”, fapt caracteristic printre participanții ritualurilor de trecere (Mitchell1997). Totodată, acest fapt ne sugerează, că experiența imagistică a religiei, cu caracter subiectiv și creativ se poate naște și în cadrul codificat al religiozității personale. Prin analiza ritualului de așteptare a răsăritului de soare și a circumstanțelor ritualice a viziunilor care apar cu această ocazie, am prezentat schimbările dintre religiozitatea imagistică și cea doctrinară, proces prezentat, cu tendințe diferite, și în modelul lui Harvey Whitehouse. Am urmărit cum la marginea unei religiozități instituționalizate pe un nivel foarte înalt, dar nu independent de aceasta, exprimările creativității individuale se consolidează în practica religioasă locală.

Numai prin studierea comunicării transcendente cu caracter de viziune, precum și prin studierea imaginației într-o cultură cu o religiozitate tradițională, putem să ne dăm seama de importanța acesteia. Studiind rolul experiențelor religioase în viața de zi de zi, observăm că aceste experiențe fac parte din religiozitatea privată și au un rol deosebit de important în acele arii, unde religiozitatea instituțională nu reușește să pătrundă. Momentele dramatice, experiențele emoționante din momentele de cotitură ale vieții (de exemplu graviditatea, boala, îmbătrânirea, singurătatea, mântuirea culturală a morții), chiar până azi pun în funcțiune formele individuale ale comunicării și ale experiențelor imagistice cu caracter sacral în satele de ceangăi din Moldova.

Mai mulți cercetători care studiază procesul religios multicolor din perioada socialistă și postsocialistă subliniază necesitatea realizării unor studii, care cercetează religiozitatea axată pe roluri, pe individ (specialiști ai religiei și participanți obișnuiți), pe cercetări ce se concentrează pe experiența religioasă individuală, deci în general, pe fenomenele tematizate de religiozitatea

populară. Prin studierea comunicării transcendente sub formă de viziuni, analizând diferitele studii care cercetează câmpul religios din perioada de schimbare socialistă și postsocialistă, am dorit o înțelegere mai aprofundată a acestui fenomen. Am încercat să susțin cu argumente că formele vizionare ale comunicării transcendente fac parte dintr-un sistem de referință iar prin studierea religiei putem să aflăm mai multe despre realitatea complexă a relațiilor dintre individ și societate.